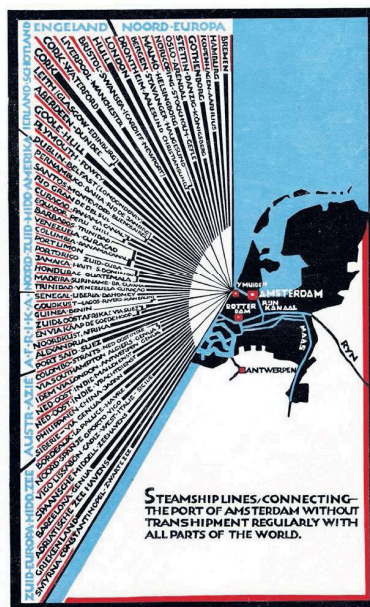
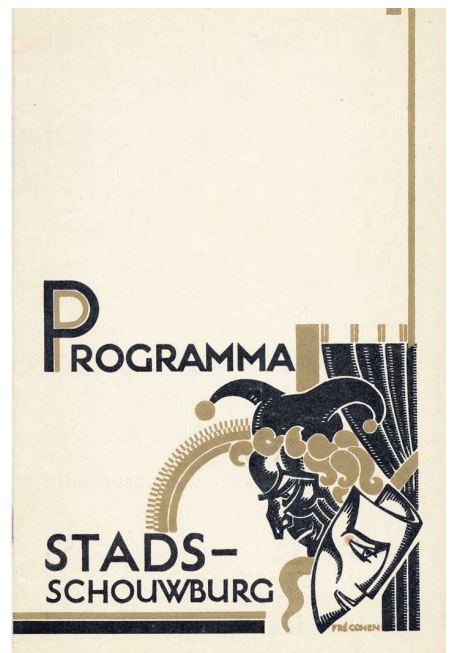
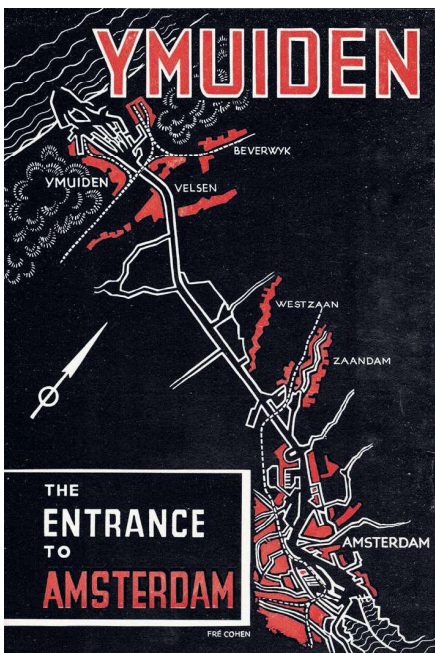

Kunst **40**
 Muziek **42**
 Media **44**
 Smaakmatrix **47**
 Mode **48**
 Boeken **50**
 Geschiedenis **56**
 Wetenschap **58**
 Het Hoogste Woord **60**

vrij

Hoe Fré Cohen vormgaf aan de stad **56** / Exodus: terug naar de chassidische gemeenschap in New York **44** / Smaakmatrix **47**

Fré Cohen Expositie van veelzijdige ontwerper

Vormgever van de stad

Promotiefolders, etiketten, briefkaarten, een nieuw stadswapen en het trouwboekje: Fré Cohen was een van de veelzijdigste ontwerpers in het interbellum, een tijd waarin nieuwe ideeën in vormgeving over elkaar heen buitelden. Haar ontwerpen zijn nu te zien in Museum Het Schip.

Koen Kleijn
AMSTERDAM

Dit voorjaar was er in het Museum of Modern Art in New York een grote tentoonstelling te zien over radicale vernieuwingen in de kunsten na de Eerste Wereldoorlog: *Engineer, Agitator, Constructor – The Artist Reinvented*. Tussen werk van wereldberoemde namen – Aleksandr Rodchenko, El Lissitzky, Mies van der Rohe, Kurt Schwitters, Mart Stam, Piet Zwart – bevond zich een grote hoeveelheid werk van de Nederlandse ontwerper Fré Cohen (1903-1943). Dat was voor veel mensen een verrassing. Maar als ontwerper voor de gemeentelijke Stadsdrukkerij was Cohen letterlijk gezichtsbepalend voor Amsterdam. Deze week is in het Amsterdamse Schoon Museum Het Schip een grote expositie geopend over haar leven en werk.

Frédérique Sophia Cohen kwam uit een arbeidersgezin uit Amsterdam-Oost, waar ze het socialisme met de paplepel kreeg ingegoten. Haar vader Levie Cohen was als diamantslijper zeer betrokken bij de Diamantwerkersbond. Hoewel er nauwelijks geld was, kon ze naar de mulo. Op haar vijftiende werd ze lid van de nieuwe Arbeiders Jeugd Centrale, die in 1918 was opgericht.

Haar grote tekentalent was al vroeg zichtbaar, maar ze belandde op kantoor bij kabelefabriek Draka, en volgde 's avonds lessen in tekenen en schilderen. Draka had een goede reclameafdeling, waar de bekende vormgever Jan Heukelom werkte. Cohen mocht er af en toe iets voor doen.

Brochures en krantjes

Toen de afdeling werd opgeheven, kreeg ze de opdracht een advertentie te ontwerpen, die weer werd opgemerkt door de directeur van uit-

geverij Ontwikkeling, de latere Arbeiderspers. Daar werd ze in 1923 in dienst genomen. Ze deed kantoorwerk, maar maakte ook ontwerpen voor boekbanden, brochures, krantjes en de jaarlijkse prestigieuze kalender van de drukkerij.

Om haar kennis van typografie te vergroten, volgde Cohen – als enige vrouw – lessen aan de Grafische School. Dankzij een beurs kon ze deeltijdstudent worden aan de Kunstnijverheidsschool in de Metsustraat, waar Van Heukelom inmiddels docent was. Ondertussen was ze lid geworden van de Socialistische Kunstenaars Kring, opgericht in maart 1927. Voor de AJC verzorgde ze vanaf 1922 vrijwel al het drukwerk, en ze deed veel voor de Bond van Sociaal-Democratische Vrouwenclubs.

Freelance werk

Het echte werk begon pas toen ze een besloten prijsvraag won voor het ontwerp van de Gemeentekalender van 1929. Jurylid Henriette 'Jet' van Dam van Isselt, referendaris van het Bureau Kunstzaken van de Gemeente, stelde vervolgens een functieomschrijving op voor een ontwerper bij de Stadsdrukkerij die Cohen op het lijf geschreven was.

Na haar aanstelling op 1 september 1929 verzorgde ze al het 'lopende werk' van de gemeente: drukwerk, omslagen, formulieren, brochures, alles. Zoals de tentoonstellingen in New York en nu in Het Schip laten zien, was haar productie voor de gemeente enorm. Van advertenties tot het trouwboekje 'eerste klas'.

De gemeente stuurde een ruim overzicht van haar werk naar een tentoonstelling in het Kunstnijverheidsmuseum in Zürich. Die succesvolle jaren duurden tot februari 1932. Door de crisis werd de gemeente toen gedwongen haar baan op te heffen, met de belofte: '... mochten zich nieuwe opdrachten voordoen dan zal in de eerste plaats mej. Cohen daartoe worden uitgenodigd'.

Als freelancer had Cohen het daarna zo mogelijk nog drukker. Haar werk werd ook veelvormiger: soms strak en zakelijk, soms uitgesproken decoratief en romantisch, bijvoorbeeld als het een ontwerp voor de omslag van een spannend jongensboek betrof. De Stadsdrukkerij bleef haar, zoals beloofd, benaderen met opdrachten voor affiches, folders, brochures voor het derde eeuwfeest van de universiteit, een omslag voor de programma's van de Stadsschouwburg, boekjes over Schiphol enzovoort. Ze ontwierp de verpakking van Inventumventilatoren en maakte koppen voor rubrieken in vrouwenbladen.

Door het opkomende fascisme in Duitsland werd Cohen zich sterker bewust van haar Joodse identiteit en ze maakte in toenemende mate werk voor Joodse kranten en tijdschriften. Zij ontwierp bijvoorbeeld materiaal voor een Noodfonds voor Joodse vluchtelingen, en in opdracht van uitgeverij Querido omslagen voor boeken van gevluchte Duitse schrijvers, de zogenaamde Exilliteratuur.

Ook internationaal kwam er belangstelling. Ze werd in 1934 uitgenodigd om in Engeland zeven lezingen te houden over 'Modern Lay-out in Holland', wat haar niet makkelijk viel (ze sprak slecht Engels). Die voordrachten gingen vergezeld van een expositie.

Haar laatste folder, *De Haven van Amsterdam*,

is van 1941. De Gemeente Amsterdam mocht Cohen daarna geen opdrachten meer geven. De regeringscommissaris bepaalde zelfs dat al het gemeentelijk drukwerk weer moest worden voorzien van het oude, uit 1898 daterende stadswapen. Het gebruik van het moderne, gestileerde wapen dat Cohen had ontworpen, was niet langer toegestaan.

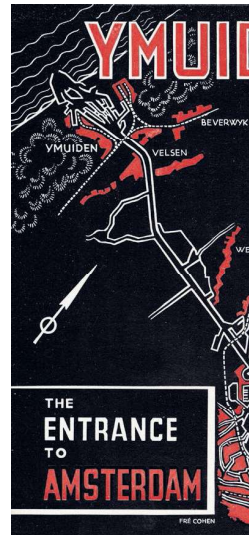
Een tijdje gaf ze nog les op de Joodse Kunstnijverheidsschool Van Leer, boven de Hollandse Schouwburg. Maar toen haar vader en andere familieleden werden opgepakt en op transport gezet, dook ze onder, eerst in Amsterdam en daarna in Diemen, Winterswijk en Rotterdam. Op 10 juni 1943 werd ze op een schuiladres in Borne gearresteerd. Onderweg naar het politiebureau nam ze het vergif in dat ze altijd bij zich droeg, en stierf in een ziekenhuis in Hengelo. Ze werd daar op de Joodse begraafplaats begraven. Haar atelier werd ontruimd door de Sicherheitsdienst. Veel van haar werk was gelukkig in veiligheid gebracht.

Dit is een bewerking uit de reeks Markante Amsterdammers van Ons Amsterdam. De tentoonstelling in Museum Het Schip is te zien tot en met 4 september 2022.

Haar werk werd ook veelvormiger: soms strak en zakelijk, soms uitgesproken decoratief

Saartje Wip

Fré Cohen was klein van stuk, beweeglijk – haar medewerkers in de Stadsdrukkerij noemden haar 'Saartje Wip' – ijerig, bedrijvig en veelzijdig. Als ontwerpster had ze het rijk alleen, maar ze bemoeide zich ook met de techniek van de drukkerij, de lay-out en de lettertypes. Daar waren de heren in de drukkerij niet altijd van gediend, en ook niet dat ze soms letterlijk op de stoel van de directeur of het hoofd Kunstzaken ging zitten. Ze kon ongeduldig zijn en autoritair, maar de waardering voor haar werk was groot.

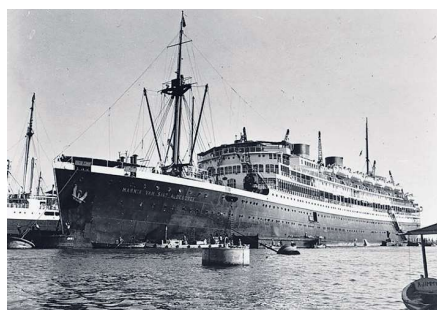
→ Werk uit de tentoonstelling **Fré Cohen: vorm en idealen van de Amsterdamse School**. MUSEUM HET SCHIP

Haar grote tekentalent was al vroeg zichtbaar, maar ze belandde op kantoor bij kabelfabriek Draka, en volgde 's avonds lessen in tekenen en schilderen

Vaer Wel 1943

Luxepassagiersschip gekelderd

→ De Marnix van St. Aldegonde voordat het werd omgebouwd tot troepen-transport-schip.

De Marnix van St. Aldegonde was een in 1930 opgeleverd luxueus passagiersschip van de Stoomvaart Maatschappij Nederland uit Amsterdam. In mei 1941 werd het bijna 180 meter lange schip in Singapore omgebouwd tot troepen-transport-schip en voorzien van boordwapens. Daarna werd het schip aanvankelijk ingezet voor troepenverplaatsingen van het Australische leger naar Azië en Afrika.

vanuit Schotland koers naar de Middellandse Zee, in gezelschap van 51 koopvaardij-schepen en 30 oorlogsbodems. Na het passeren van de Straat van Gibraltar werd het geallieerde konvooi aangevallen door Duitse torpedovliegtuigen. De Marnix van St. Aldegonde bleef bij de eerste aanvalsgolf gespaard, maar kreeg bij een nieuwe aanval een voltreffer. Er werden 1376 opvarenden gered. Een etmaal later, op 7 november 1943 om 18.12 uur, zonk de Marnix van St. Aldegonde.

Amsterdammer 1965

Claus von Amsberg gedagvaard

Ik zou de openbare orde hebben verstoord," zegt A. de Jong in *Het Parool* als begin november 1965 blijkt dat hij daadwerkelijk moet voorkomen voor het uithangen van een spandoek met de tekst 'Republiek' tijdens de Amsterdamse rondvaart van de koninklijke familie op 3 juli van dat jaar.

stoort met het uithangen van dat spandoek. Van de vele getuigen die dat voor de rechter zouden kunnen verklaren, ken ik alleen de heer Von Amsberg van naam."

Officier van justitie mr. J.F. Hartsuiker betwijfelt of het verzoek redelijk is: "Er schuilt een vorm van demonstratie in," zegt hij.

De 31-jarige stenograaf dagvaardt op zijn beurt Claus von Amsberg, de kersverse verloofde van kroonprinses Beatrix, als getuige. "Volgens mij heb ik de openbare orde helemaal niet ver-

→ Claus von Amsberg. FOTO ANP

Zoekplaatje

Hoe goed kent u de stad?

→ FOTO SOPHIE SADDINGTON

Amsterdam zit vol verborgen schatten. We rijden of lopen er dagelijks langs. Maar hoe goed kennen we de stad? Vorige week zochten we de Cramergrachtsluis of Slotemeersluis in de Burgemeester Van Tienhoven-gracht, aangelegd voor overbrugging van het polderpeil van de Sloterplas en het stadsboezempeil van de Erasmusgracht. Winnaar van het jaar-abonnement op *Ons Amsterdam* is Ingeborg Kuper. Welke historische plek zoeken we deze week? Inzendingen voor maandag 12:00 uur naar: zoekplaatje@parool.nl.

Colofon

De geschiedenispagina's worden gemaakt in samenwerking met Ons Amsterdam (onsamsterdam.nl), Coördinatie: Peter de Brock

ons amsterdam
gebouwd op verhalen

